

Julkilausuma

Yhdysvaltojen sotilastukikohdat saamelaisten kotiseutualueella vaarantavat alkuperäiskansan perusoikeuksia

Puolustusministeriö on jättänyt noudattamatta lakiin kirjattua neuvotteluelvoitettaan Natoon liittymiseen ja Yhdysvaltojen kanssa solmittuun puolustusyhteistyösopimukseen (DCA) johtaneissa prosesseissa. (1)

Yksi DCA-sopimukseen sisältyvistä viidestätoista Yhdysvaltojen sotilastukikohdasta tulisi sijaitsemaan saamelaisten kotiseutualueella Inarissa, ja sillä tulisi olemaan monenlaisia merkittäviä vaikutuksia saamelaisten elinkeinoihin sekä heidän perus- ja ihmisoikeuksiinsa.

Myös saamelaiskäräjien vuoden 2022 Nato-lausunto, joka toi esiin Nato-jäsenyyden mahdollisia vaikutuksia saamelaisille, jäi vaille neuvotteluelvollisuuden mukaista käsittelyä. (2) Saamelaiset ovat ottaneet yhteyttä Perustuslakivaliokuntaan ja odottavat edelleen kutsua neuvotteluelvoitteen mukaiseen kuulemiseen.

Sotilaallinen toiminta ja harjoittelu voivat merkittävästi hankaloittaa ja rajoittaa perinteisiä saamelaisia elinkeinoja kuten poronhoitoa, metsästystä ja kalastusta sekä niihin kytkeytyviä perus- ja ihmisoikeuksia. Naton suursotaharjoituksiin verrattuna Suomen armeijan toiminta on ollut pienimuotoista, ja toimintatavat aikojen saatossa vakiintuneita. Maaliskuun alkupuolella Enontekiöllä järjestettiin Naton suuri sotaharjoitus Nordic Response 24. Kaksi viikkoa kestänyt sotaharjoitus toi konkreettisesti esiin saamelaisten huolenaiheet.

Saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen on perustuslaillinen tehtävä

Saamelaiset ovat Pohjois-Euroopan ainoa alkuperäiskansa. Heidän kielensä, kulttuurinsa, elinkeinonsa ja itsemääräämisoikeutensa turvaamisesta on säädetty Suomessa kansainvälisten sopimusten sekä Suomen perustuslain ja muun lainsäädännön kautta ja oikeusministeriön tulisi turvata heidän oikeuksiaan.

Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaan viranomaisten on neuvoteltava Saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka vaikuttavat saamelaisten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat saamelaisten kotiseutualuetta. Neuvotteluelvoite koskee esimerkiksi maankäyttöä heidän kotiseutualueellaan. Neuvottelujen tulee myös olla oikea-aikaiset, jotta vaikuttamismahdollisuus on aito. (3)

Saamenmaa maa-alueena ja sen luonnonrikkaudet kuuluvat saamen kansan omiin elinehtoihin. YK:n ihmisoikeussopimusten mukaan kansat voivat vapaasti käyttää luonnonrikkauksiaan ja -varojaan omiin tarkoituksiinsa. Kansoilla on elinehtoiinaan oleviin maihinsa ja luonnonvaroihinsa itsemääräämisoikeus, eikä kansalta missään tapauksessa voida riistää sen omia elinehtoja. (4) Alkuperäiskansaa ei tule häätää, syrjäyttää eikä siirtää pois heidän perinteisiin elinehtoihinsa käyttämiltään tai heille kulttuurisesti tai henkisesti merkitseviltä perinteisiltä elinalueilta ilman heidän vapaata, tietoista ennakkosuostumustaan. (5)

Suomen valtion ratifioimat YK:n ihmisoikeus- ja ympäristösopimukset asettavat Suomelle sitovat velvoitteet kunnioittaa niissä hyväksytyt oikeuksia sekä turvata ja täytäntöönpanna ne myös alkuperäiskansoille yhdenvertaisesti (6) kohtelemalla heidän oikeuksiaan omiin elinehtoihinsa ja elämänperintöihinsä kulttuurisesti yhdenvertaisella tavalla - niiden menettelyjen mukaisesti, jotka sopimuksissa on sovittu niiden täytäntöönpanoa ohjaamaan.

Se, miten Suomi on veloitettu toteuttamaan yhdenvertaisesti myös alkuperäiskansoille oikeudet, jotka on hyväksytty ratifioimissamme YK:n ihmisoikeussopimuksissa, on julkituotu niiden oikeuksien toteutumista seuraamaan, arvioimaan ja ohjaamaan kansainvälisesti valtuutettujen YK:n sopimusvalvontaelinten havainnoissa ja lausunnoissa ja YK:n Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksessa. Nämä jo ratifioimissaan YK:n sopimuksissa hyväksymänsä oikeudet Suomi on sitovasti veloitettu turvaamaan ja täytöntönpanemaan saamelaisille - täysin riippumatta siitä, onko Suomi ratifioinut ILO 169 -sopimusta.

Sotilastukikohtien ja Nato-toiminnan luomat uhkakuvat saamelaisille

1. Poronhoidon kriisiytyminen

Eryteisesti kevättälvi on poronhoidon kannalta herkkää aikaa, koska porot ovat tiineenä ja vasat kääntyvät syntymäasentoon. Jos porot säikähtävät tänä aikana ja lähtevät liikkeelle, seuraa keskenmeno. Pahimmillaan paliskunta voi menettää kaikki vasikat, jos porot säikähtävät sotaharjoituksissa käytettävää kalustoa.

Luonnossa liikkuvat panssarivaunut tuhoavat myös niin sanottuja "umpisalueita" eli lumialueita, joilla ei ole ihmisjälkiä. Tämä vaikuttaa porojen laiduntamiseen, joka perustuu paimentamiseen umpisalueelta toiselle. Jos esimerkiksi puolet umpisalueista tietyllä alueella pilataan, poronhoito joutuu kriisiin.

Saamelaisilla on oikeus päättää elinalueidensa paikalliset elinehdot, kehityksen prioriteetit ja turvata perinteinen taloudellinen toimintansa. (7) YK:n ihmisoikeuskomitea on jo useita kertoja todennut Suomen loukanneen saamelaisten elinkeinoja koskevia oikeuksia ja niiden turvaamista koskevia veloitteitaan.

Myös ratifioimamme YK:n Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien (TSS) sopimus velvoittaa sen toteutumista valvovan YK:n TSS-komitean mukaan valtiot kunnioittamaan alkuperäiskansojen kollektiivista omistusoikeutta perinteisiin maihinsa, alueisiinsa ja luonnonvaroihinsa heidän sisäisen itsemääräämisoikeutensa mukaisesti.

Suomi on veloitettu hyväksymään saamelaisten maat ja alueet rajattaviksi ja suojeltaviksi sen mukaan, miten he ovat niitä perinteisesti käyttäneet ja suojelemaan niiden tämän mukaista käyttöä. Maiden siirto heidän omien elinehtojensa ja elämänperintöjensä käytöstä muihin käyttöihin tulisi sallia vain tarkoin määritellyissä olosuhteissa, asianomaisten ryhmien etukäteen antamalla vapaalla, tietoon perustuvalla suostumuksella. (8)

2. Tukikohdat vaarantavat ja vaikeuttavat inarin- ja koltansaamelaisten kulttuurin harjoittamista

Tulevan puolustusyhteistyön vaikutus Ivalon paliskunnan saamelaisiin huolestuttaa erityisesti. Alueella asuu 300–400 inarinsaamea puhuvaa saamelaista, ja suunnilleen saman verran koltansaamelaisia. Näiden hyvin pienten ja uhanalaisten saamelaisryhmien kulttuurin harjoittamiselle sotilaallinen toiminta alueella voi aiheuttaa merkittävää haittaa. Asia on merkittävä saamelaisten perusoikeuksien kannalta, sillä pahimmillaan voidaan puhua kokonaisen kansan kulttuurin harjoittamisen rajaamisesta ja kieltämisestä.

YK:n Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen (UNDRIP) artiklan 30 mukaan valtioiden on kuultava ja konsultoitava alkuperäiskansoja tehokkain asianmukaisin menettelyin ennen kuin heidän perinteisiä maitaan tai alueitaan käytetään sotilaalliseen toimintaan. Alkuperäiskansan mailla tai alueilla ei saa harjoittaa sotilaallista toimintaa, ellei kyseinen kansa ole sitä pyytänyt tai vapaasti sopinut tai ellei sitä oikeuta sellainen demokraattisen yhteiskunnan julkinen tarkoitus, joka on alkuperäiskansoja konsultoiden

säädetty laissa soveltumaan näihin alkuperäiskansojen perinteisiin alueisiin - tavalla, joka vähiten rajoittaa heidän niitä koskevia oikeuksiaan ja suojelee heitä pakkohäädöiltä. (9)

Saamelaisilla on oikeus saada myös alueeseensa kytketty saamelaiskulttuuri näin suojelluksi siten, että Suomen on velvoitteidensa mukaisesti varmistettava, ettei tukikohta voi - ilman saamelaisten täyttä osallistumista ja suostumusta sitä koskeviin ratkaisuihin - syrjäyttää, kieltää eikä rajoittaa alueen saamelaista elämänperintöä eikä saamelaista kulttuurista elämää, jota saamelaisyhteisö alueella on elänyt.

Useiden YK:n ihmisoikeussopimusten valvontaelimet ovat todenneet ettei alkuperäiskansojen paikallisen elinalueen kulttuuriin eikä heidän sen erityispiirteitä koskeviin oikeuksiinsa vaikuttavia päätöksiä voida tehdä ilman heiltä etukäteen saatavaa vapaata, tietoon perustuvaa suostumusta. (10)

3. Kulttuuriperintökohteiden, ympäristön ja kalastuksen vaarantuminen

Vaarana on myös luonnossa sijaitsevien kulttuuriperintökohteiden tuhoutuminen, sillä ne eivät luonnossa välttämättä näy. Miten varmistetaan, että raskaan panssariajoneuvon kuljettaja tunnistaa maastossa sijaitsevan kulttuuriperintökohteen?

Myös ympäristöön liittyvät näkökulmat huolettavat. Tukikohdat aiheuttavat päästöjä, tuottavat myrkkyyvuotoja ja ongelmajätteitä sekä tuhoavat ympäristöä. USA:n joukot käyttävät yleisesti harjoituksissaan niin kutsuttuja ikuisuuskemikaaleja eli PFAS-yhdisteitä, jotka mahdollisesti aiheuttavat syöpää ja epämuodostumia ja joita on päätyntä ympäristöön ja pohjavesiin tukikohtien ympärillä (11). Saastuneen ympäristön ja pohjaveden puhdistuksesta USA:n sotilasjoukot ovat usein kieltäytyneet ottamasta vastuuta (12).

Saamelaisten näkökulmasta erityisesti Inarinjärven tilanne on kriittinen. Ilmastonmuutos vaikuttaa jo nyt Inarinjärveen, ja sotilastukikohtien aiheuttamien ympäristöhaittojen ohella vaarana on lisäksi, että Venäjä äityy käyttämään mahdollisuuttaan säädellä veden korkeutta Inarinjärvellä. Tämä vaikuttaisi suoraan ruokaturvallisuuteen ja erityisesti saamelaisten kalastajien elinkeinoon. Inarinjärvellä toimii 30 kalastajaa, joista suurin osa inarinsaamelaisia.

Suomella on velvoite turvata saamelaisten oikeudet puhtaaseen, terveelliseen ja kestävään elinympäristöön, sen elämän monimuotoisuuden suojeluun ja sen paikallisesta uusiutumisesta elämään sopeutuneeseen perinteiseen, kestäväan käyttöön, ja perinnetietoon, joita Suomella on velvoite kunnioittaa ja tukea. (13)

4. Saamelaisvastaisen asenneilmapiirin vahvistuminen

Osa suunnitellun sotilastukikohdan mahdollisista vaikutuksista on epäsuorempia ja vaikeammin mitattavia. Suomen puolelle on kantautunut Norjan saamelaisten kokemuksia siitä, että Nato-sotilaat ovat yöelämässä syntyneissä tappeluissa hakanneet ja pahoinpidelleet heitä. Mikä on tällaisten kokemusten sosiaalinen vaikutus sotilastukikohtien läheisyydessä asuviin saamelaisiin?

Lisäksi jos saamelaiset tulevaisuudessa esimerkiksi pyrkisivät puolustamaan oikeuksiaan estämällä harjoitustoimintaa, se voisi vaikuttaa kielteisesti asenneilmapiiriin, joka jo tällä hetkellä on valitettavan usein saamelaisvastainen, rasistinen ja disinformaatioon perustuva.

YK:n rasismiin vastainen sopimus velvoittaa valvontakomiteansa mukaan valtiot turvaamaan alkuperäiskansojen perinteisille tavoille ja oikeuksille hallita ja käyttää maitaan kulttuurien välisesti yhdenvertaisen kohtelun, jotta voidaan kitkeä valtioiden rasistiset asenteet alkuperäiskansojen maanhallinnan tapoja ja kulttuuria kohtaan. (14)

5. Naisten ja lasten oikeuksiin kohdistuvat uhat

Koska alkuperäiskansojen naisten ja tyttöjen elämä on usein kiinteimmin sidottu siihen, miten he kansansa perinteisellä elinalueella kantavat kansan elämänperintöä ja sen siirtymistä tuleville sukupolville, he ovat usein haavoittuvimmassa asemassa suhteessa siihen, miten alue voidaan ottaa muihin tarkoituksiin.

YK:n Naisten oikeuksien komitea (CEDAW) on todennut, että alkuperäiskansojen alueille tulevat muut toiminnot ovat usein johtaneet naisten oikeuksien loukkauksiin ja sotilastukikohtien ja sotilaallisten toimien levittäytyminen alkuperäiskansojen alueille on usein johtanut alkuperäiskansojen naisten ja tyttöjen häirintään, seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja ihmiskauppaan. (15)

Myös YK:n lasten oikeuksien komitea on todennut, että sotilaallisia toimintoja alkuperäiskansojen alueilla tulisi välttää niin pitkälle kuin mahdollista. (16) Valtioiden tulisi varmistaa erikseen myös alkuperäiskansojen naisten ja tyttöjen vapaa, etukäteinen ja tietoon perustuva suostumus asioissa, jotka vaikuttavat heidän ympäristöönsä, maahansa, kulttuuriperintöönsä ja luonnonvaroihinsa sekä muihin asioihin, joilla on merkittävä vaikutus heidän ihmisoikeuksiinsa. (17)

Vetoamme Suomen hallitukseen, puolustusministeriöön, oikeusministeriöön ja perustuslakivaliokuntaan, että Saamelaiskäräjälain 9§:n mukaista neuvotteluvollisuutta noudatetaan ja saamelaiset kutsutaan neuvotteluun alkuperäiskansan perusoikeuksia ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia noudattaen. Vetoamme, että Suomi noudattaa velvoitteitaan saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi.

Adivasi ry
Amnesty Sápmi
Aseistakieltäytyjäliitto
Debt for Climate Finland / Ilmastovelkaliike
Elokapina Oulu
Oulun rauhanryhmä
Maan ystävät
Natur och miljö
Suomen Rauhanliitto - Finlands Fredsförbund
Suomen Rauhanpuolustajat
Rauhanjärjestö Sadankomitea
Toimintaryhmä autonomia, ihmisarvo ja vapaus Oulu
Uusi Tuuli ry
Vasemmistonuoret
Vihreät nuoret ja opiskelijat

Lähteet:

(1) Sámediggi.fi: "Saamelaiskäräjälain mukainen neuvotteluelvoite."

<https://samediggi.fi/paatoksenteko/neuvotteluelvoite/>

(2) Sámediggi/Solinum 2022: "Lausunto hallituksen esityksestä Nato-sopimuksen hyväksymiseksi."

https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/download/?d=dokumenttipankki/aloitteet_esitykset_lausunnot_ja_muut/lausunnot/toimikausi_2020-2023/elinkeino_oikeus_ja_ymp%C3%A4rist%C3%B6/lausunto_hallituksen_esityksest%C3%A4_nato-sopimuksen_hyv%C3%A4ksymiseksi.pdf

(3) Oikeusministeriö: "Saamelaisten oikeudet. Oikeusministeriö turvaa saamelaisten oikeuksia."

<https://oikeusministerio.fi/saamelaisasiat>

(4) Finlex: "Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus.", artikkelit 1.2 ja 47

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008/19760008_2#idm46651396295360

ja UNDRIP, artikkelit 20, 26, 27 ja 28

(5) UNDRIP, artikkelit 8.2 a-c, 10, 20 ja 25

(6) Esimerkiksi YK:n KP-sopimuksen artiklojen 1, 2, 6 ja 27, YK:n TSS-sopimuksen artiklojen 1, 2, 6, 11, 12 ja 15, YK:n rasmin vastaisen sopimuksen artiklojen 1, 2 ja 5, YK:n naisten oikeuksien sopimuksen artiklojen 1, 2, 3, 12, 13 ja 14 ja esimerkiksi YK:n biodiversiteettisopimuksen artiklojen 8 (j) ja 10 (c) alkuperäiskansoille yhdenvertainen täytäntöönpano vaatii heidän elämänperintöjensä erityisluonteen huomioimista

(7) UNDRIP artikkelit 20 ja 32.1

(8) YK:n TSS-komitea 2022, E/C.12/GC/26: "General comment No. 26 on land and economic, social and cultural rights," kohdat 11 ja 16. <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/ec12gc26-general-comment-no-26-2022-land-and>

(9) United Nations: "United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples." (UNDRIP)

https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf

artikla 30 ja YK:n TSS-komitea, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/GC/26: "General comment No. 26 on land and economic, social and cultural rights," kohdat , kohta 23

(10) YK:n TSS-sopimus, artikla 15 ja TSS-komitea E/C.12/GC/21, General comment No. 21, "Right of everyone to take part in cultural life" kohdat 19, 36-37 ja 55 e ja YK:n KP-sopimus artikla 27 ja KP-komitea General Comment No. 23, kohdat 3.2 ja 7 ja YK:n naisten oikeuksien komitea CEDAW/C/GC/39: "General recommendation No.39 (2022) on the rights of Indigenous women and Girls.", kohta 55 ja YK:n Rasmin vastainen komitea, CERD, General recommendation XXIII on the rights of indigenous peoples, kohdat 4 ja 5

(11) Military poisons: "PFAS Military use." <https://www.militarypoisons.org/pfas-military-use>

(12) truthout: "The US military is poisoning Germany" <https://truthout.org/articles/the-u-s-military-is-poisoning-germany/>

(13) Ks. esim. UNDRIP, artikla 29, YK:n naisten oikeuksien komitea, CEDAW/C/GC/39: "General recommendation No.39 (2022) on the rights of Indigenous women and Girls.", kohta 61 d, YK:n TSS-komitea 2022, E/C.12/GC/26: "General comment No. 26 on land and economic, social and cultural rights,", kohdat 25, 35, 38, 58, YK:n biodiversiteettisopimus artikkelit 8 (j) ja 10 (c) ja YK:n TSS-komitea E/C.12/GC/21, General comment No. 21, "Right of everyone to take part in cultural life" kohdat 16 a, 36 & 37

(14) YK:n Rasismin vastainen komitea, CERD, General recommendation XXIII on the rights of indigenous peoples, kohdat 4 ja 5

(15) YK:n naisten oikeuksien komitea, CEDAW, CEDAW/C/GC/39, "General recommendation No. 39 (2022), on the rights of Indigenous women and girls", kohta 37

(16) YK:n lasten oikeuksien komitea, CRC, CRC/C/GC/11, "General Comment No. 11 (2009) Indigenous children and their rights under the Convention", kohta 66

(17) YK:n naisten oikeuksien komitea, CEDAW/C/GC/39: "General recommendation No.39 (2022) on the rights of Indigenous women and Girls.", kohta 61 d.

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW%2fC%2fGC%2f39&Lang=en